

УДК 631.1.027

JEL M40

DOI 10.32782/2786-765X/2024-4-5

Гривківська О.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і права,
Національний університет харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4160-5914>

Гейжа Є.О.

здобувач третього рівня вищої освіти,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0667-5865>

РИЗИКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

У представленій роботі досліджується проблематика, пов'язана з ризиками, які виникають на аграрних підприємствах під час воєнного конфлікту. Автори розглядають основні ризики, що впливають на діяльність аграрних підприємств. Обґрунтовано, що військові дії в Україні провокують ризики аграрного сектору економіки, наслідки яких можуть бути непередбачуваними. Представлено алгоритм нейтралізації ризиків, що передбачає реалізацію низки заходів: ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, розробка стратегії мінімізації ризиків, впровадження стратегії мінімізації ризиків, моніторинг та оновлення стратегій. заходи, які можуть бути прийняті підприємствами для зниження негативних наслідків військових дій на території України. Розкрито ризик зниження обсягів виробництва аграрної продукції, що формується під впливом таких акторів, як пошкодження інфраструктури, втрата доступу до земельних ділянок, нестача робочої сили, недоступність до сировини. Узагальнено ризики діяльності аграрних підприємств в умовах воєнних дій на території України: ризик зниження виробництва, ризик погіршення умов зберігання та транспортування; ризик зниження попиту на аграрну продукцію; ризик зміни обстановки на ринках. Розкрито механізми, які допомагають нейтралізувати ці ризики: механізм диверсифікації виробництва; використання страхових полісів; механізм посилення безпеки діяльності; механізм розвитку альтернативних ринків збуту; механізм державної підтримки діяльності аграрних підприємств. Обґрунтовано, що важливо мати ретельний аналіз ризиків та розробити план дій для кожного можливого сценарію їх мінімізації/ліквідації, що дозволить більш ефективно реагувати на небажані події і забезпечити стабільність господарської діяльності підприємства.

Ключові слова: аграрне підприємство, ризик, механізм, нейтралізація, активні бойові дії, вплив ризиків.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України є одним із найбільших експортерів зерна у світі, зокрема, пшениці, ячменя, кукурудзи, а також сояшникової олії. Кілька країн світу залежать від України більш, ніж інші: імпорт української пшениці дуже важливий для країн Близького Сходу, наприклад, таких як Єгипет, тощо. Частина України від загального світового імпорту до цієї країни становить: пшеничне борошно – 44%, кукурудзи – 55%, сояшникової олії – 59%. Війна російських загарбників проти України викликала світовий резонанс. Ринкові ціни на пшеницю та кукурудзу різко зросли, більш ніж на 20% на даний час, що призвело до подорожчання основних продуктів харчування, особливо в країнах третього світу.

Через те, що наразі військові дії все ще тривають, дуже важко визначити, скільки підприємств розпочнуть свою діяльність та яка кількість з них буде потребувати відновлювальних робіт [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам визначення економічних ризиків та механізмів їх нейтралізації присвячена достатня кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких варто виділити Дж. М. Кейнса, Г. Марковіца, А. Маршалла, Дж. Мілля, Ф. Найта, А. Сміта, Г. Великоіваненка, В. Вітлінського, В. Гранатурова, І. Литовченка, О. Дуброви, С. Клименка, В. Гросул, І. Єпіфанова, І. Макаренко, О. Терещенко та інші.

Метою статті є дослідження основних ризиків, що впливають на діяльність підприємства та визначення алгоритму їх нейтралізації за рахунок розробки та запровадження низки заходів, які можуть бути прийняті підприємствами для зниження негативних наслідків військових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військові дії в Україні провокують ризики для аграрного сектору економіки, наслідки яких можуть бути непередбачу-

ваними та створюватимуть низку загроз. Воєнні дії, за імовірності поширення на нові території, спричинять подальше руйнування логістики, обмеженість або відсутність доступного фінансування через брак кредитних ресурсів. Несприятливий інвестиційний клімат разом з недосконалістю законодавства щодо захисту інтересів інвесторів та відсутність належних обсягів державної підтримки може привести до банкрутства значної частини підприємств різних форм власності. Крім того, відсутність інвестиційних можливостей у операторів ринку; недостатня реалізація відновлювальних заходів на попередньому етапі; збереження корупції у всіх гілках влади може загальмувати відкриття перспективних ринків або призведе до їх зникнення, що також посилює ризик господарювання.

Саме наявність наявних і потенційних ризиків у господарській діяльності підприємств зумовлює необхідність формування адекватних методів і прийомів реагування в кризові періоди функціонування ринкової економіки, що виступають засадами створення ефективної системи антикризового управління, яка забезпечує економічну безпеку цих суб'єктів у процесі забезпечення відтворення та задоволення суспільних потреб [2, с. 6].

Аналіз наявних сучасних наукових публікацій, що досліджують ризики господарювання, підкреслює необхідність розроблення багатрівневих та інтегрованих систем управління ризиками, здатних гармонійно поєднувати традиційні підходи з інноваційними рішеннями. Це дає підприємствам можливість гнучкіше реагувати на кризові ситуації та забезпечувати сталий розвиток в умовах економічної нестабільності. Сутність і функціональні особливості антикризового управління охоплюють широке коло питань, включно з важливістю лідерства, адаптивності, ефективного управління комунікаціями, а також постійного моніторингу та оцінки. Ці аспекти мають вирішальне значення для розуміння того, як підприємницький сектор може ефективно реагувати на кризові ситуації та забезпечувати стабільність своєї діяльності. У цьому контексті антикризове управління являє собою комплексну систему, спрямовану на підготовку організації (підприємства) до потенційних криз і ефективного реагування на них з метою мінімізації втрат і забезпечення швидкого відновлення. Ця обставина вимагає грамотного управління для мінімізації ризиків і максимізації потенційних переваг, що особливо важливо в сучасній економічній практиці, де управління ризиками посідає центральне місце в антикризовій стратегії [3, с. 75].

У контексті цієї дискусії можна зробити висновок, що антикризове управління – це не просто реакція на кризу, а системний і комплексний підхід. Воно охоплює стратегічне планування, упереджувальне управління ризиками, використання технологій для збору та аналізу даних, культуру управління ризиками, а також координацію та комунікацію на всіх рівнях організації (підприємства). Досліджуючи питання формування системи антикризового управління в підприємницькому секторі, важливо відмітити, що є потреба в застосуванні й упровадженні методів та інструментів, які б забезпечили цілісність та ефективне функціонування зазначеної системи в ринкових умовах [там само, с. 76].

На підставі зазначеного, можемо розглянути алгоритм нейтралізації ризиків господарської діяльності аграрних підприємств, який включає такі етапи (рис. 1):

1. Ідентифікація ризиків: аграрні підприємства повинні аналізувати свою діяльність та виявляти потенційні ризики, які можуть вплинути на їхню фінансову стабільність та успішність.

2. Оцінка ризиків: підприємства повинні визначити й оцінити ймовірність та наслідки ризиків для свого бізнесу. Це допоможе зорієнтувати у важливості та невідкладності кожного ризику.

3. Розробка стратегій мінімізації ризиків: після оцінки ризиків підприємства повинні розробити стратегії для зменшення негативних наслідків їх виникнення або запровадити низку заходів щодо їх недопущення. Це може включати впровадження заходів безпеки, страхування, диверсифікацію діяльності чи резервування фінансових активів.

4. Впровадження стратегій мінімізації ризиків: на цьому етапі передбачається реалізація заходів, які були розроблені для зменшення ризиків. Це може включати зміни в управлінських практиках, залучення фахівців з управління ризиками та служб з безпеки, виконання санкцій та ін.

5. Моніторинг та оновлення стратегій: підприємства повинні постійно моніторити ризики та ефективність стратегій мінімізації ризиків. Якщо виявляється, що стратегія не ефективна, її слід оновити або замінити.

Механізм нейтралізації ризиків господарської діяльності аграрних підприємств є важливою складовою успіху цих підприємств. Це дозволяє забезпечити фінансову стабільність, уникнути непередбачуваних витрат та зберегти конкурентну перевагу на ринку.

В умовах військових дій аграрні підприємства стикаються з різними ризиками, які

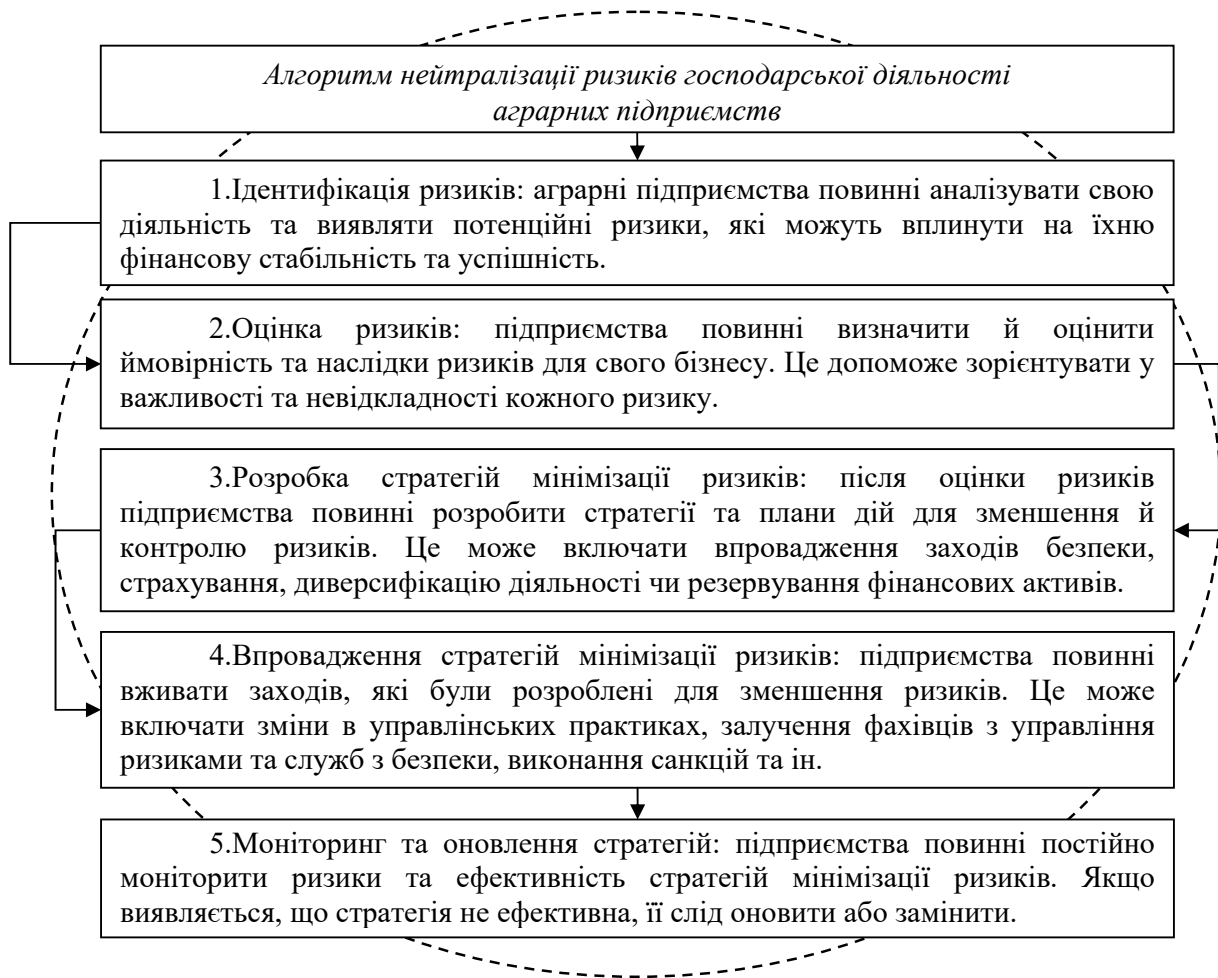

Рис. 1. Алгоритм нейтралізації ризиків господарської діяльності аграрних підприємств

Джерело: розробка автора

можуть суттєво вплинути на їхню господарську діяльність. Деякі з них включають:

Ризик зниження виробництва: умови війни можуть призвести до зниження виробництва аграрних підприємств через пошкодження інфраструктури, втрату доступу до земельних ділянок, нестачу робочої сили або недоступність сировини. Це може бути серйозним викликом для аграрних підприємств, особливо для тих, які залежать від зовнішнього забезпечення сировиною (рис. 2).

Зменшилися обсяги внесення добрив та засобів захисту рослин, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та погіршує якісний склад земель. За попередніми оцінками, внутрішнє споживання азотних добрив за 2022 р. знизилася на 40–55% – з 4,75 млн т до 2–2,9 млн т [4].

На територіях, де велися активні бойові дії, згубного впливу зазнали сільськогосподарські угіддя, якісний стан яких значно погіршився і в майбутньому потребуватиме виділення суттєвих коштів на їх повернення

до активного сільськогосподарського вжитку. Значні масштаби воєнного забруднення призведуть до виведення з обробки на невизначений термін чималих земельних площ, які використовуються для вирощування харчової продукції. Наразі третина українських земель стала зоною ризикового сільського господарства [5].

2. Ризик погіршення умов зберігання та транспортування: Умови війни можуть зіпсувати існуючу інфраструктуру зберігання та транспортування, що призведе до втрати частини врожаю через псування, підвищення витрат на транспорт або навіть до неможливості доставки продукції на ринки збуту.

Погіршилася забезпеченість сільгоспідприємств технікою – продажі комбайнів за 7 міс. 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 р. зменшилися у 2,4 рази, тракторів – удвічі [6], що відбувається на тлі значних фізичних втрат техніки внаслідок бойових дій чи її викрадення окупантами. За оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та устаткування

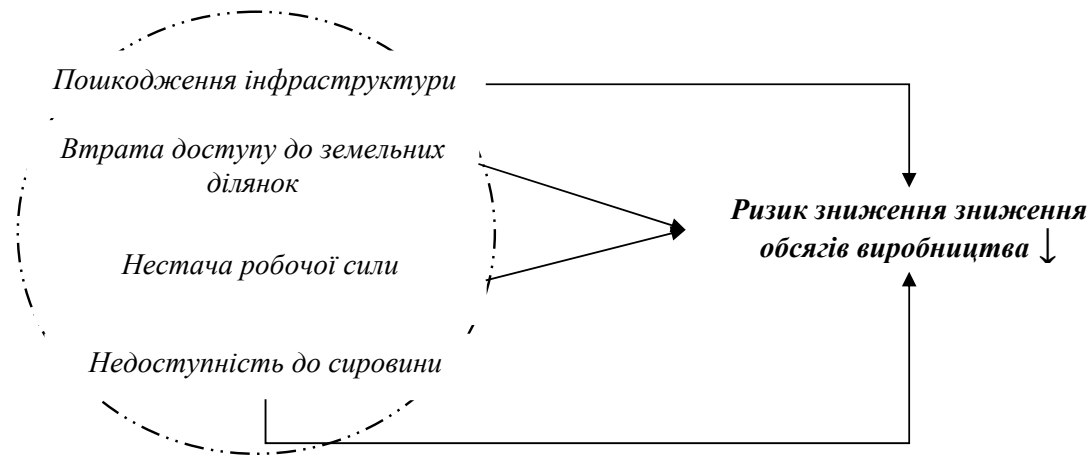

Рис. 2. Ризик зниження обсягів виробництва в умовах повномасштабного вторгнення

Джерело: розробка автора

(11% наявних до 24 лютого 2022 р.) є повністю або частково пошкодженими [7].

Виявилися труднощі, пов'язані з інфраструктурою зберігання зерна. За оцінками, дефіцит складських потужностей (10–15 млн т) [8] через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн т [9].

3. Ризик зниження попиту на аграрну продукцію: Умови війни можуть призвести до зниження попиту на аграрну продукцію через зниження прибутковості населення, економічну нестабільність або зміщення пріоритетів у витратах. Це може призвести до накопичення запасів продукції на підприємстві та зниження цін на ринку.

4. Ризик зміни обстановки на ринках: Військова агресія може призвести до зміни обстановки на міжнародних ринках, таких як зміна тарифів, встановлення експортних обмежень або скасування договорів. Це може суттєво вплинути на умови збуту аграрної продукції та призвести до нестабільності на ринку, яка може бути непередбаченою та важкозрозумілою для підприємств.

В умовах військових дій господарські ризики для аграрних підприємств можуть бути значно збільшені. Проте існують певні механізми, які допомагають нейтралізувати ці ризики:

1. Диверсифікація виробництва: Можна зменшити ризики шляхом розширення асортименту продукції та розподілу ресурсів на різні види сільськогосподарської діяльності. Це допомагає знизити залежність від одного виду продукції та ризику, пов'язаного з його попитом на ринку.

2. Використання страхових полісів: Аграрні підприємства можуть укласти страхові поліси, що покривають різні види ризиків,

такі як стихійні лиха, епідемії, військові дії тощо. Це дозволяє отримати компенсацію у разі настання негативних подій, зменшуючи втрати для підприємства.

3. Механізм посилення безпеки діяльності: Важливо приділяти увагу безпеці працівників та майна, особливо в умовах війни. Встановлення систем відеоспостереження, охоронних пристроїв, додаткових заходів для захисту майна допомагає знизити ймовірність втрат.

4. Механізм розвитку альтернативних ринків збуту: У разі воєнних дій можуть виникнути проблеми з експортом або транспортуванням продукції. Розвиток альтернативних ринків збуту, які не залежать від конкретного регіону або країни, допомагає знизити ризики у разі перерв у торгівлі.

5. Механізм державної підтримки діяльності аграрних підприємств: Уряд може надавати допомогу аграрним підприємствам у формі субсидій, кредитів під низький відсоток, податкових пільг, що допомагає компенсувати втрати та зберегти економічну стійкість у непевних умовах війни.

Ці механізми нейтралізації ризиків господарської діяльності допомагають аграрним підприємствам зберегти стійкість в умовах військової агресії та зменшити її негативний вплив на їх діяльність.

Висновки. В умовах військової агресії аграрні підприємства стикаються зі значними ризиками, які можуть негативно вплинути на їх господарську діяльність. Алгоритм нейтралізації ризиків господарської діяльності аграрних підприємств передбачає етапність виконання низки заходів, спрямованих на зменшення можливих негативних наслідків воєнних дій на території держави. Одним із способів нейтралізації ризиків

є диверсифікація виробництва і ринків збуту. Аграрні підприємства повинні розширювати свою продуктову лінійку та знаходити нові ринки збуту для зменшення залежності від одного напрямку. Також важливо розробляти план економічної безпеки, в якому передбачаються резервні джерела фінансування, можливість швидкого переключення на альтернативні форми виробництва та збуту, а також заходи для зменшення витрат. Аграрним підприємствам слід також активно застосовувати різні системи страхування від ризиків, такі як страхування втрати врожаю, майна, відповідальності та інше. Успішна реалізація механізму нейтралізації ризиків господарської діяльності аграрних підприємств в умовах

війни залежить від командної роботи, довіри та постійного моніторингу ситуації з метою оперативного реагування на зміни. Важливо також мати ретельний аналіз ризиків та розробити план дій для кожного можливого сценарію, що дозволить більш ефективно реагувати на небажані події і забезпечити стабільність господарської діяльності. Нейтралізація ризиків в умовах військових дій є складним процесом, який вимагає наполегливості, гнучкості та готовності до внесення змін у діяльність підприємства. Запровадження і ефективне використання механізмів нейтралізації ризиків допоможе аграрним підприємствам зберегти стабільність та збільшити свою конкурентоздатність навіть в умовах військової агресії.

Бібліографічний список

1. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
2. Namliiev Y & Kacicka G. (2022). Topical problems of regulating the economic activity of enterprises and developing a system of anticrisis management in market conditions. *New Knowledge Journal of Science*, Vol. 11. No. 4. P. 5–12. URL: https://science.uard.bg/index.php/newknowledge/article/view/940/pdf_379
3. Kacicka G. (2023). Adaptive risk management in food industry enterprises: integration of strategies and innovations in an environment of economic instability. *International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert"*, 1(1), 73–88. DOI: <https://doi.org/10.62034/2815-5300/2023-v1-i1-006>
4. Ринок добрив 2022: українська хімія витримала удар, адаптувалася до військових умов і розпочала відновлення. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>
5. Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn>
6. Продажі комбайнів в Україні знизилась у понад 2 рази. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis>
7. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>
8. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 8 червня 2022 року. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_repor
9. Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178>
10. Зберігання зерна в полімерних рукавах: як все зробити правильно? URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak>

References

1. Boyko V., Boyko L. (2022) Food security and risks for agricultural production during the war in Ukraine. *Economy and society*, no. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
2. Namliiev, Y & Kacicka, G. (2022). Topical problems of regulating the economic activity of enterprises and developing a system of anticrisis management in market conditions. *New Knowledge Journal of Science*, vol. 11, no. 4, pp. 5–12. Available at: https://science.uard.bg/index.php/newknowledge/article/view/940/pdf_379
3. Kacicka, G. (2023). Adaptive risk management in food industry enterprises: integration of strategies and innovations in an environment of economic instability. *International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert"*, no. 1(1), pp. 73–88. DOI: <https://doi.org/10.62034/2815-5300/2023-v1-i1-006>
4. Fertilizer market 2022: Ukrainian chemistry withstood the blow, adapted to military conditions and began recovery. Available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>
5. A third of Ukrainian lands are potentially dangerous for agricultural work. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn>
6. Sales of combine harvesters in Ukraine decreased by more than 2 times. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis>
7. Review of damage from the war in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. Second issue November 10, 2022. Available at: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport>

8. Review of war losses in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. June 8, 2022. Available at: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_repor
9. The report "Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs – Augu \st 2022" was jointly prepared by the World Bank, the Government of Ukraine and the European Commission. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178>
10. Grain storage in polymer sleeves: how to do everything correctly? Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak>

Стаття надійшла до редакції 13.02.2024

Oksana Hryvkivska

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Economics and Law,
National University of Food Technologies
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4160-5914>

Yevhen Heizha

Postgraduate Student,
Private Higher Education Establishment "European University"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0667-5865>

RISKS OF ECONOMIC ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEIR NEUTRALIZATION IN THE CONDITIONS OF ACTIVE COMBAT ACTIONS

The presented work examines the issues related to the risks that arise at agricultural enterprises during the military conflict. The authors consider the main risks affecting the activity of agricultural enterprises. It is well-founded that military actions in Ukraine provoke risks in the agrarian sector of the economy, the consequences of which can be unpredictable. The risk neutralization algorithm is presented, which involves the implementation of a number of measures: risk identification, risk assessment, development of a risk minimization strategy, implementation of a risk minimization strategy, monitoring and updating of strategies. measures that can be taken by enterprises to reduce the negative consequences of military actions on the territory of Ukraine. The risk of a decrease in the production of agricultural products, which is formed under the influence of such actors as infrastructure damage, loss of access to land plots, labor shortage, inaccessibility to raw materials, is revealed. The risks of the activities of agricultural enterprises in the conditions of military operations on the territory of Ukraine are summarized: the risk of a decrease in production, the risk of deterioration of storage and transportation conditions; the risk of a decrease in demand for agricultural products; the risk of changes in the market situation. The mechanisms that help to neutralize these risks are disclosed: the mechanism of production diversification; use of insurance policies; a mechanism for strengthening activity security; mechanism of development of alternative sales markets; the mechanism of state support for agricultural enterprises. It is justified that it is important to have a thorough analysis of risks and to develop an action plan for each possible scenario of their minimization/liquidation, which will allow to respond more effectively to undesirable events and ensure the stability of the enterprise's economic activity.

Keywords: agricultural enterprise, risk, mechanism, neutralization, active hostilities, impact of risks.